

МУГАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ

ISSN 2181-7138

№ 6/5 - 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:
Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Марифжон АХМЕДОВ
Гулзада БАЙМУРАТОВА
Фархад БАБАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мәмбет ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Даврон ИСМОИЛОВ
Бахтиёр РАХИМОВ
Раънохон ОРИПОВА
Арзы ПАЗЫЛОВ
Джавдод ПЎЛАТОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Саодат ТОШТЕМИРОВА
Нурзода ТОШЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Сурайе ШАРИПОВА
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Мугаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилюи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген маглыўматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ ӘДЕБИЯТ

Azimova U. Chet tilini o‘qitishning amaliy maqsadlari	4
Abduvaliyeva Z. O‘zbek tilshunosligida till va tafakkur tushunchalari	6
Salimova D. O‘zbek adabiyotshunosligida taxlil va talqin	10
Tuxtayev O. O‘qish va ona tili savodxonligi darslarida milliy qadriyatlarni singdirish	14
Махмудова Н. Хорижий тилларни ўқитиш методикаси таснифи	18

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Бобожонов Ф., Қодиров Қ. Олий таълимда ғоявий тарбия орқали талабалар имижини шакллантириш тамойиллари	22
Алибеков Д., Абдурақибова Д. Таълимнинг инновацион ёндашув ва модернизацияга асосланган стратегияси	27
Азамов Ж. Олий таълим муассасалари бошқарувига академик ва молиявий автономия тамойилларини жорий этишга доир тажриба-синов ишларининг самарадорлиги	32
Чориева З. Олий таълим муассасасидаги бўлажак ўқитувчиларда касбий сифатларини ривожлантириш	35
Хўжаев А., Рахматов А. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг концептуал асослари	40
Хамраева А. Рефлексив мониторинг асосида талабаларининг касбий компетенцияларининг шакллантиришнинг педагогик аҳамияти	44
Мамарахимов А. Олий таълим муассасаларида иқтидорли талабалар билан ишлаш фаолиятини такомиллаштириш	47
Adizova N., Temirova K. O‘quvchilar kasbiy nutq kompetensiyasini takomillashtirishning pedagogik aspektlari	50
Temirov N. Kooperativ ta’lim asosida talabalarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish	54
Suvankulova Sh. Harakat-tayanch a’zolari jarohatlangan maktabgacha yoshdagi bolalar nutq va harakatdagi kamchiligini korrektsiyalashda samaradorlikka erishish	58
Meliev X. Xalq pedagogikasida yoshlarni tarbiyalashning metod, usul va vositalar	62
Boltayeva B. Tojiboyeva X. Tabiatshunoslik fanidan dars ishlanmasi tayyorlashning ilmiy metodologik asoslari(“Sezgi organlari yordamida mevalarni o‘rganamiz” mavzusi misolida)	66
Mamatqulova U. Technologies of formation of students’ communicative competence based on interdisciplinary integration	69
Abilov M.N. Pedagogical prerequisites for the formation of musical thinking in students	72
Giyosova S. Management of group work as a classroom activity	75
Yuldashev E. Pedagogical system of improvement of suggestive skills in future teachers	80

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИҲ, ФИЛОСОФИЯ

Каримов Д. Соғлом инсон -жамиятнинг бебаҳо бойлиги	84
Муродова Д. Бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларини тайёрлаш тизимини такомиллаштиришнинг назарий асослари	86
Нишанбеков Т. Тасвирий санъатни ўқитиш жараёнида узлуксиз ва узвийлигини таъминлашда педагогик муаммолар	90
Narzullaeva B. Mahallarda millatlararo do‘stlik aloqalarini rivojlantirishning dolzarbligi	94

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Нўъмонова С. Курилиш материаллари ва буюмлари фанини ўқитиш жараёнида мультимедиа технологияларидан фойдаланиш	99
Мавлонов Р. Интеграцион ўқитиш асосида касбий компетентлик таркибий қисмларини ривожлантириш	102
Мустафақулова Д. Тизимли тафаккурнинг хусусиятлари	105
Бегматова Н. Мультимедиа технологиясидан мактабгача таълимда фойдаланиш	109

БАСЛАЎЧИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

Абдуллаева Н., Ризаева Г. Кластерли ёндашув асосида олий таълим муассасалари ва мактабгача таълим ташкилотлари ҳамкорлигини такомиллаштириш	116
Aralova I. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyatning mashg'ulot turlari va mazmuni	120
Bultakova R. STEAM texnologiyalari maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish yo'lida	124
Хамроева Э. Мактабгача таълим педагог-тарбиячиларида нутқий компетенцияларини такомиллаштиришнинг педагогик аҳамияти	127
Idiyeva G. Boshlang'ich sinflarda hikoya o'rgatishning pedagogik-psixologik va didaktik imkoniyatlari	130
Қуттибекова Г. Арт-педагогик технологиялар воситасида бошланғич синф ўқувчиларини эстетик тарбиялаш	135
Raxmonqulova X. Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq og'zaki ijodi bilan tanishtirish orqali monologik nutqni shakllantirish	139
Матупаева Ш. Бошланғич синф ўқитувчиларини инклюзив таълимга тайёрлашда андрогогик тамойиллар	143

ФИЗИКАЛЫҚ ТАРБИЯ ХАМ СПОРТ

Xoliqov F. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning jismoniy tarbiya va sport musobaqalariga qiziqtirishning ahamiyati	147
Shomurzayeva N. Turizm va sport uyg'unlik jarayonida jamiyatdagi roli	151
Қаюмов Ш. А. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг касбий компетентлигини такомиллаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари	154
Мирзаев А. М. Механизмы обучения курсантов борьбе на поясах на основе кластерного подхода в военнозтированных учебных заведениях	157
Eshbaev X. Payzullayev Z. Jaynarov B. Xoldorova M. Methodology of using national action games in school physical education lessons	159
O'ralov J. Development of women's football in our country	162

bolaning individualligini hisobga olgan holda, uning nutqiga ta'sir ko'rsatishning eng samarali yo'llarini tanlashi lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida nutqiy munosabatga kirishish malakasini hosil qilishda guruhda, asosan, badiiy adabiyot mashg'ulotlarida, shu bilan birga yozuv mashqlarida ham va guruhdan tashqari ishlarni tashkil qilishning nutq o'stirish bolalarni hikoya qilishga o'rgatishda roli kattadir. Bu o'rinda ham tarbiyachining erkin hamda aniq – ravshan nutqi bolalar nutqi va tafakkurini rivojlantirishning birinchi darajali muhim shartlaridan hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Qodirova M.R., Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, 2006 yil. 34 b.
2. Jo'raqulov R. To'xtayeva Sh. "Maktabgacha ta'lim muassasalarilarning kichik guruhlarida bolalar nutqini o'stirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar" Samarqand, 1991 yil. 17 b.
3. Shodiyeva Q. Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish. Toshkent, 1995 yil. 174 b.
4. Qodirova F.R. - Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi ruhiy omillari. O'quv qo'llanma - T.: "Istiqlol", 2006 y.
5. <https://fl.jdpu.uz/index.php/fl/article/download/1275/895/3230>
6. <https://fayllar.org/bituruvchisi-asqarova-shohistaning.html?page=4>

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq og'zaki ijodi bilan tanishtirish va bu orqali ularning monologik nutqini shakllantirishning nazariy jihatlarini tahlil qilingan. Bundan tashqari ushbu maqolada bolalarning nutqini o'stirishda tarbiyachining ishtiroki va vazifalari haqida ham so'z boradi. Maqola mavzusini ochib berish maqsadida xorijlik olimlarning ilmiy tadqiqot ishlanmalaridan foydalanildi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье анализируются теоретические аспекты приобщения дошкольников к фольклору и формирования через него их монологической речи. Кроме того, в данной статье также говорится об участии и обязанностях воспитателя в развитии речи детей. Для раскрытия темы статьи использованы научные разработки зарубежных ученых.

SUMMARY

This article analyzes the theoretical aspects of introducing preschool children to folklore and forming their monologic speech through it. In addition, this article also talks about the participation and duties of the educator in the development of children's speech. In order to reveal the topic of the article, the scientific research developments of foreign scientists were used.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМГА ТАЙЁРЛАШДА АНДРОГОГИК ТАМОЙИЛАР

Матюнаева Ш.

Чирчиқ давлат педагогика университети Бошланғич таълим факултети

Таянч сўзлар: инклюзив, инклюзив таълим, дастур, тамойил, андрогогик, инклюзив компетенция

Ключевые слова: инклюзивное, инклюзивное образование, программа, программа, андрогогика, инклюзивная компетенция.

Key words: inclusive, inclusive education, program, program, androgogic, inclusive competence.

Мамлакатимизда инклюзив таълимни таълим олувчиларнинг ижтимоий эҳтиёжлари ва шахсий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда, фан, таълим ва ишлаб чиқаришнинг мустақкам интеграциясини таъминлаш асосида ташкил этишнинг ҳуқуқий меъёрлари ишлаб чиқилган. "Алоҳида таълим эҳтиёжи бўлган болалар учун инклюзив таълимни ташкил этиш мақсадида таълим муассасалари моддий техника базасини мустақкамлаш, ўқув дастурларини адаптивлаштириш, соғломлаштирувчи

1-расм. ПТИК шароитида инклюзив таълимга ўқитувчиларни тайёрлашнинг андрогогик тамойиллари

сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш ҳамда бу жараёнга мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш каби муҳим вазифалар белгиланди.

Бошланғич таълимда ўқитиш сифатини яхшилаш, ўқувчиларнинг имкониятларига мос, давлат таълим стандартлари меъёрлари инobatта олинган ўқув муҳитини самарали ташкил этиш, бу жараёнда ташкилотлар ва жамоат институтлари ҳамкорлигини кучайтитириш янада муҳим аҳамият касб этмокда.

Бошланғич синф ўқитувчиларини малака оширишнинг турли шакллари (бевосита ва билвосита)да инклюзив

таълимга тайёрлашда андрогогик тамойилларга устуворлик берилди.

Педаголар малакасини ошириш жараёнини ПТИК доирасида моделлаштиришда ўқитувчиларнинг инклюзив компетентлик даражасини ошириш имконини берувчи педагогик тамойилларга: узлуксизлик, диверсификация, синергетика, партисипативлик, педагогларнинг касбий тайёргарлигини рефлексив бошқариш, коммуникатив шериклик ва ҳамкорлик, фасилитацияга таяниш зарурлиги аниқланди.

Узлуксизлик тамойили ПТИК шароитида ўқитувчиларни инклюзив таълимга тайёрлашнинг энг муҳим тамойили ҳисобланади. Ушбу тамойил таълим тизимининг ҳамма бўғинларида қўлланилувчи интегратив ёндашувлардан фойдаланган ҳолда ижтимоий маданий тажрибани мақсадга йўналтириш имконини беради. Бунда касбий ривожланишнинг барча элементларини интеграллаштириш, бирлаштириш, уларни яхлитликда қўллаш оркали турли муҳитга осон кўникиш имконини берувчи тизимликка эътибор қаратилади.

Диверсификация тамойили. Касбий ривожланиш жараёнида ҳар бир субъектнинг илгарилab кетишини диверсификация тамойили таъминлайди. Унинг асосида бошланғич синф ўқитувчисининг касбий ҳаракатчанлигини ва янги, истикболли технологияларни ўзлаштиришга тайёрлигини шакллантирувчи хилма хил ғоялар ётади.

Педагоглар узлуксиз малакасини оширишнинг синергетик тамойили ўқитувчининг ўзини ўзи ривожлантириш ва ўз шахсий ва касбий фаолиятини ташкил қилишида билим ва шахс манфаатларининг субъективлигини тан олишга асосланади.

Партисипативлик тамойили узлуксиз таълим кластери шароитида шахснинг индивидуал таълим йўналишини танлаш жараёнини ташкил қилувчи ажралмас таркибий қисм бўлиб, “андрогог-фасилитатор” ролидаги тингловчиларнинг субъект-субъектлик ўзаро боғлиқ фаолиятини назарда тутади.

Педагогларнинг касбий тайёргарлигида рефлексивлик тамойили ўқитувчи билан тингловчиларнинг диалогини ҳамда ўзаро боғлиқ фаолиятни таъминлайди. Бунда касбий мулоқотлар рефлексив жараёнлар кўринишида амалга оширилади.

Коммуникативлик ва ҳамкорлик тамойили таълим олувчилар ва ўқитувчиларнинг ўзаро ишончи ва ёрдамчи, ўзаро масъулиятли муносабатларини ривожлантиришни кўзда тутади. Таълим олувчига мустақиллик, ташаббус ва натижа учун шахсий масъулиятни намоён қилиш учун имконият бериш ғоясига таянади.

Фасилитация тамойили таълим олувчиларда мустақилликни, ҳаётий вазиятлар муаллифи ва ижодкори бўлишни англашга шароитни яратишни кўзда тутади. Бу тамойилнинг асосий ғояси таълим олувчининг ижодий имкониятларига суяниш, унга самимий ишонч, унинг ўзини намоён қилишга, ўзини ривожлантиришга интилишини қўллаб-қувватлашдан иборат. Фасилитация тамойили таълим жараёни компонентларига синергетик таъсир ўтказади ва узлуксиз касбий ривожланиш шароитидаги зиддиятларни ҳал қилишга, когнитив хар хилликнинг таъсирини камайтиришга йўналтирилади.

Андрогогик ёндашувни амалга ошириш катта ёшдагилар таълими технологиясини ишлаб чиқишни, ўқув жараёнини ташкил қилишнинг тегишли шакллари, методлари, воситалари ва усулларини танлашни талаб қилади.

Катта ёшдагилар таълимини амалга оширишда биз куйидаги йўналишлардаги вазифаларга устуворлик бердик:

таълим олувчиларнинг таълим жараёнини режалаштиришга жалб этиш;

таълим жараёнини баҳолаш ва коррекциялаш бўйича амалиётчи-ўқитувчиларнинг реал тақлифларини инобатга олиш;

амалиётчи-ўқитувчиларнинг мустақил фаолиятларига кенг имконият яратиш, ижодий эркинликка устуворлик бериш;

амалиётчи-ўқитувчиларни муайян ҳаётий вазиятлар, муаммоларни ечишга ва таълим мақсадларини амалга оширишга йўналтириш.

ПТИК доирасида амалиётчи-ўқитувчиларнинг таълимий фаоллигини касбий равожланиш жараёнида таъминлаш самарадорлиги куйидаги педагогик шартларни амалга ошириш орқали таъминланади:

“Курс тингловчи-ўқитувчилар томонидан индивидуал таълим йўл харитасининг танланиши; инклюзив ўқув муҳитини лойиҳалаш технологиялари модификацияларини ўзлаштириш учун ахборотли муҳитнинг яратилиши; таълим берувчи билан таълим олувчининг қурслар оралиғидаги даврда ўзаро тенг муносабатли диалогли фаолиятини амалга ошириш.

ПТИК шароитида биз томондан амалиётга андрогогик ёндашув сифатида “Шахсий тажрибалар таҳлили” методига устуворлик берилди. Натижада кластер субъектлари ўртасида бошланғич синф ўқитувчиларининг индивидуал муваффақиятлари кенг тарғиб этилишига эришилди.

Таълимнинг ўқув-методик шароитлари катта ёшдаги таълим олувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга оладиган ўқув-методик материаллардан фойдаланишни назарда тутади. Қўлланиладиган ўқув-методик материаллар тушунарлилик, илмийлик, тизимлилик ва изчилликни, мунтазам ўзини такомиллаштириш, ўзини ривожлантириш ва мустақил ўқишга бўлган эҳтиёжни таъминлаши лозим.

ПТИК шароитида ўқитувчиларни инклюзив таълимга тайёрловчи куйидаги субъект фаолиятлари талаб этилди. Улар:

1. Мактабгача таълим ташкилотлари. Бу тизимнинг инклюзив таълимга алоқадорлиги мактаб таълимига болаларни комплекс тайёр бўлиб келиши билан тавсифланади. Агар соғлом болалар каби имконияти чекланган болаларни ҳам мактабга нутқий, академик, руҳий ва жисмоний ҳамда ижтимоий жиҳатдан тайёр бўлишга эришилса, шунчалик ўқувчи сифатида мазкур болалар фанларни ўзлаштиришга тайёр бўладилар.

2. Умумтаълим мактаблари. узлуксиз таълим бўғинлари орасида узоқ муддатни ўз ичига олганлиги сабабли бу давр Инклюзив таълимнинг самарадорлигини таъминлашда муҳим ҳисобланади. Мактаб таълимининг дастлабки даври бу, бошланғич

таълим даври бўлиб, уни ташкил этувчиси-ўқитувчилар зиммасига ижтимоий буюртмани бажаришдек катта вазифа юкланади. ПТИК айнан ижтимоий буюртма кўлами ва моҳиятини ўқитувчиларга етказишда қулай муҳит саналади. Чунки болани мактабга оилб келган ота ёки она албатта, мактаб таълимини назорат қилишга киришади. Таълимнинг ўз фарзанди учун қулайлигини тезкор таҳлил қилади. Бу билан кластер субъектлари сифатида жамият аъзолари ҳам таълим сифатини баҳолашда иштирок этади.

3. Ўқитувчиларни инклюзив таълимга тезкор тайёрлаш, инновацион ёндашувларни амалиётга татбиқ этишда муҳим бўгин бу, малака ошириш тизимидир. Малака ошириш курсларига ўқишга келган амалиётчи-тингловчилар ўз касбий ривожланиш харитасини тузадилар. Харита бандларида ижтимоий буюртма талаблари акс этади. Мазкур таълим жараёнида андрогогик иш шаклларида фойдаланилади. Улар: такдимотлар, видеодарслар, вебинарлар, мастер класслар. Санаб ўйлаган иш шаклларининг самарадорлигини таъминлашда ахборот муҳити зарурдир. Шундагина амалиётчи-тингловчилар жараёнда фаол иштирок этадилар. Тингловчилар фаоллигини таъминловчи компютер, мультимедиа ва овоз кучайтиргич қурилмалар мавжудлиги ҳам инклюзив таълимга ўқитувчиларни самарали тайёрлаш имконини беради.

Хулоса қилиб шунни айтиш мумкинки, ПТИК инклюзив таълимни самарали ташкил этишда комплекс имкониятга эгадир. Уни ҳам шароит, ҳам механизм, ҳам муҳит сифатида тавсифлаш мумкин.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни. Тошкент ш., 2020 йил 23 сентябрь, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
3. Акбаров Б. Кластер тизими умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларида касбий тафаккурни шакллантиришнинг асосий омил сифатида // Халқ таълими. 2019. № 4. –Б. 106..
4. Мухамедов Г.И. Педагогик таълим инновацион кластери: эҳтиёж, зарурат, натижа // “Халқ сўзи” 15 февраль 2019 йил. <http://xs.uz/uzkr/post>.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқитувчиларини инклюзив таълимга тайёрлашда андрогогик тамойиллар ҳақида сўз юритилган. Педаголар малакасини ошириш жараёнида ПТИК доирасида моделлаштиришда ўқитувчиларнинг инклюзив компетентлик даражасини ошириш имконини берувчи педагогик тамойилларга: узлуксизлик, диверсификация, синергетика, партисипативлик, педагогларнинг касбий тайёргарлигини рефлексив бошқариш, коммуникатив шериклик ва ҳамкорлик, фасилитацияга таяниш зарурлиги очиқ берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются андрогогические принципы в подготовке учителей начальных классов к инклюзивному образованию. Педагогические принципы, позволяющие повысить уровень инклюзивной компетентности учителей в моделировании процесса подготовки учителей в рамках ПТИК: Выявлены преемственность, диверсификация, синергия, участие, рефлексивное управление профессиональной подготовкой педагогов, коммуникативное партнерство и сотрудничество, необходимость опираться на фасилитации.

SUMMARY

This article discusses androgogical principles in the preparation of elementary school teachers for inclusive education. Pedagogical principles that allow to increase the level of inclusive competence of teachers in modeling the process of teacher training within PTIK: Continuity, diversification, synergy, participation, reflexive management of professional training of pedagogues, communicative partnership and cooperation, need to rely on facilitation are revealed.